

Madame Satã

Madame Satã, Karim Aïnouz, 2002

El món d'un transformista homosexual al Rio de Janeiro dels anys trenta

Disfuncions suburbanes

Madame Satã, l'òpera prima del director brasiler Karim Aïnouz, reconstrueix la història d'un personatge que va viure a Rio de Janeiro a la dècada dels anys trenta. I dic bé si parlo de «personatge», ja que en la realitat, Joao Francisco dos Santos (1900-1976) es va crear una enorme quantitat de màscares o *alter ego* mitjançant noms com la Negra de Bulacoeche, Jamacy, la Reina del Bosque, Santa Rita del Cocotero, el Tiburón o la Gaita Peligrosa. Tot plegat no era res més que una estratègia per a popularitzar-se com a transvestit de la nit carioca, al barri bohemí de Lapa, amb l'única intenció d'aconseguir l'ascens a la fama, en un desig i un deliri de diva. La pel·lícula que ens ocupa tracta precisament els fets d'aquesta gènesi del mite, tot i que segons Karim Aïnouz, no li interessava tant explicar el naixement del mite, sinó ressaltar el personatge abans de la creació del mite. És a dir, ficar-se en la pell de Joao, compartir la seva intimitat. El nom de Madame Satã, l'aliès que definitivament s'ha imposat als altres, Joao l'adquirí d'un personatge de la pel·lícula de Cecil B. De Mille de 1930, *Madame Satán*, personatge que li apassionava. Aquest nom expressa perfectament la condició de Joao en la seva doble faceta. Per un costat Madame, femenina, sofisticada, deli-cada,

importada de França, i per l'altre Satán, masculí, violent, des-tractiu. En conjunt, un home homo-sexual que es disfressa de *femme fatale*. El propi director del film ens defineix el protagonista com una barreja de Josephine Baker, Jean Genet i un Robin Hood tropical. Un home pobre, analfabet, negre i homosexual de conviccions tempestuoses i bon cor. Una persona que va actuar més enllà dels seus desitjos, creant un exemple de llibertat més enllà de la seva pròpia vida. Tot i l'exclusió que va patir Madame Satã en una societat carent de permeabilitat, com era la societat brasilera dels anys trenta, el personatge exercia la seva llibertat trobant el plaer i acomplint els seus somnis. Tots els obstacles possibles no van permetre que Joao perdés la seva dignitat humana. Una de les seves característiques més rellevants i admirables va ser el fet que mai va considerar-se una víctima, tot i passar 27 anys a la presó per indecència, robatori, prostitució i altres delictes entre els quals sembla trobar-se l'assassinat.

La vida d'aquest personatge ens fa pensar immediatament en la figura d'Ocaña, mític transvestit de Barcelona transvasat a la pantalla gran pel director Ventura Pons. I ja que Karim Aïnouz ens ha citat Jean Genet, com no pensar en el nou concepte de «sant» (amb marcades connotacions sexuals *gays*) encunyat per l'escriptor

bisexual Juan Goytisolo, gran amic de Genet. Goytisolo, parlant de l'escriptor francès, cita els *malamatís* — terme derivat de *malama* o censura—, espècie de santó que evitava «qualsevol manifestació de pietat i exhibia al contrari una conducta reprobable a ulls dels altres, amb la intenció de dissimular al món el seu estat místic i pietat recòndita». Més endavant ens diu: «*El comportamiento de algunos santos populares del Magreb —descuido de las prescripciones rituales, embriaguez pública, sodomía, etcétera— formaba parte de esa provocación al fariseísmo de las buenas conciencias en la que acrisolaban su propia virtud encubierta*».

Potser aquest era l'estat de Madame Satã, Joao Francisco dos Santos, la condició de sant, ja que, com hem dit abans, sembla tractar-se d'algú amb conviccions tempestuoses i bon cor, que a més ha tingut el valor d'enfrontar-se a la seva societat, amb tot en contra, sense considerar-se a si mateix una víctima (és fastigós el victimisme actual de la majoria dels homosexuals, de les feministes, dels jueus... La societat està plena de capelletes que s'exclouen a sí mateixes, evitant així la cohesió total que acabaria amb l'estupidesa dels polítics... Però irremediablement estem condemnats a l'estupidesa general).

La diferència amb Genet és que aquest últim no buscava la fama, menyspreant fins i tot la seva obra, i Madame Satã no deixa de pensar en la celebritat. Però és interessant veure com el plaer personal, l'hedonisme individual, serveix com a exemple universal. Un ha de començar pels seus propis actes abans de reprendre algú altre. Si un prova de ser feliç en el seu plaer, lluny de totes les morals, però molt a prop de l'ètica, aconseguirà transmetre als altres el seu benestar. O potser no. Potser això no té remei.

Aquest plaer, a la pel·lícula es revela en la figura del cos. El cos de Lázaro Ramos, actor que interpreta el paper de Joao, és l'autèntic protagonista. «El seu cos és força; objectivament és l'única cosa que posseeix. És per això que tot allò que crea ho fa a través del seu cos, de la seva veu, la forma com vesteix, com es mou... Parteix del cos per a exhibir-se i per a amagar-se. Al cap i a la fi ¿què va quedar de la cultura negra després de la diàspora? El cos, utilitzat en la música, el ball, la roba i el plaer sexual» (paraules de Karim Aïnouz).

En relació amb tot això, no puc deixar d'anomenar aquí a un altre personatge, l'escriptor cubà Reinaldo Arenas. Moltes de les coses que diu Juan Goytisolo sobre Arenas, a qui també va conèixer, són aplicables a Joao dos Santos: «*Gústenos o no, el goce sexual se asocia en lo más hondo del ser humano a las ideas de transgresión y clandestinidad, de introducción por fractura en lo vedado, a la acuciante sensación de peligro. El desmayo del que hablaban nuestros clásicos se acrecienta con la sabrosa furtividad y decrece en el yermo de lo prescrito. Muchas son las víctimas de la sociedad —incluso de la sociedad de barniz liberal— que no consiguen siquiera esa parcela secreta, frágil y efímera (...)*» Reinaldo

Arenas tuvo al menos la posibilidad liberadora del grito. ¡Qué lección de honestidad la suya para tantas caricaturas de autores homosexuales aquejados de púdico estreñimiento, de letraherrida incontinencia e intestino terminal estrecho con sus mohínes, poses, pelucas, bastones, confesiones a medias, gorgoritos de diva, disfraces grotescos!»

Estem criticant o defensant Madame Satã? Crec que una mica de cada cosa. Sens dubte, té molt de «gorgorito de diva» i de «disfrax grotesco», però el seu crit és pur. Tampoc és el mateix ésser ara un transvestit que ser-ho als anys trenta i a Brasil. Cadascú que ho jutgi com cregui convenient a partir del que ens ofereix aquest film, rodat en 35 mil·límetres, que tracta de donar-nos una visió del mític personatge a mig camí entre el fals documental i la ficció. Però potser Aïnouz no ho

aprofita del tot, ja que centra la seva pel·lícula en un període reduït (els anys 30) de la vida de Joao. Les escenes no estan del tot ben lligades com per a conformar un bon feix narratiu i, a més, el film acaba abans que Joao esdevingui una estrella, cosa que fa que la història sembli truncada. La pel·lícula no és satisfactòria com a història degut a això i tampoc aprofundeix prou en el cap de Joao com per a ser satisfactòria com a estudi de caràcters i personatges.

Fitxa tècnica

Equip tècnic

Direcció i guió: Karim Aïnouz
Producció: Isabel Diegues, Maurício Andrade Ramos, Donald K. Ranvaud, Marc Beauchamps
Direcció fotografia: Walter Carvalho
Muntatge: Isabela Monteiro de Castro
Casting: Luiz Henrique Norueira
Vestuari: Rita Murtinho
Maquillatge: Sonia Penna
Música: Marcos Suzano, Sacha Ambak
So: Waldir Xavier

Nacionalitat: Brasil / França

Durada: 105 minuts

Any de producció: 2002

Equip actors

Madame Satã/Joao Francisco: Lázaro Ramos

Laurita: Marcelia Cartaxo

Taboo: Flavio Bauraqui

Renatinho: Felipe Marques

Amador: Emiliano Queiroz

Vitoria dos Anjos: Renata Sorrah

Firmina: Giovanna Barbosa

José: Ricardo Blat

Alvaro: Guilherme Piva

Filmografia

2002

Madame Satã